

Aleg. 201.

Sprawozdanie

Komisji gospodarstwa krajowego z przedłożenia Wydziału krajowego o rezultatach, osiągniętych przy wykonanych dotychczas publicznych robotach melioracyjnych, tudzież w sprawie programu regulacji wód i melioracyj w całym kraju.

Wysoki Sejmie!

Stosując się do uchwały Wysokiego Sejmu z dnia 6. kwietnia 1892 przedłożył Wydział krajowy wyczerpujące sprawozdanie o rezultatach, osiągniętych przez wykonane dotychczas publiczne roboty melioracyjne, tudzież wnioski w sprawie programu regulacji wód i melioracyj w całym kraju, przyczem uważał za wskazane zwrócić uwagę Wysokiego Sejmu na potrzebę budowy dróg wodnych celem ułatwienia zbytu krajowych płodów rolniczych.

O tych trzech doniosłych dla kraju sprawach przedstawia Komisya gospodarstwa krajowego swą opinię, jak następuje:

I. Rezultaty wykonanych publicznych robót melioracyjnych.

Dotychczas przyszło w kraju naszym do skutku 26 publicznych robót melioracyjnych, których wykonanie bądź to zostało ukończonem, lub znajduje się w toku wykonania, bądź też ustawami zostało zapewnionem. Wydział krajowy zdaje jednak sprawę z rezultatów, osiągniętych przy wykonaniu tylko 12 przedsiębiorstw melioracyjnych, przy których roboty przedstawiają pewną zamkniętą całość, mianowicie 2 przedsiębiorstwach, które nie korzystały z pomocy państwowego funduszu melioracyjnego (regulacya Żabnicy i kanał Zyblikiewicza), tudzież 10 przedsiębiorstwach, korzystających ze subwencji kraju i państwowego funduszu melioracyjnego (regulacya Nowego i Starego Brnia, odpływu wód kanałami Chorzelowskimi, Krzemienicy, Trześniówki, Łęgu, Wisłoku i Pielnicy, Gnilej Lipy i Kisieliny, wreszcie osuszenie bagien Rudnickich).

Celem zebrania dat żądanych przez Wysoki Sejm, rozesał Wydział krajowy w r. 1892 kwestyonarz do Wydziałów spółek wodnych z wezwaniem do wykazania następujących szczegółów:

- 1) Czy główny cel robót został osiągnięty;
- 2) jakie korzyści gospodarskie osiągnięto z przeprowadzonych melioracyj (zmiana kultury, wcześniejsza uprawa i zasiew, umożliwienie uprawy ozimin, większa skuteczność nawozów itp.);
- 3) jak wysokie były roczne szkody wyrządzane wylewem, który przez wykonane roboty został uchylonym, oraz jakie jest podwyższenie rocznego dochodu wskutek osuszenia i przedłużenia czasu wegetacyjnego roślin.

Zebrane w ten sposób przez Wydział krajowy daty uważać należy za wiarygodne, gdyż dostarczyły ich interesowane bezpośrednio gminy i obszary dworskie, które konkurują do kosztów wykonania robót datkami od 30 do 60%.

Z opinij udzielonych Wydziałowi krajowemu przez Spółki wodne wynika, że główny cel wymienionych 12 przedsięwzięć melioracyjnych został osiągnięty mianowicie: ochrona od wylewów, należyte odprowadzenie wód wiosennych i letnich deszczowych, obniżenie stanu wody zaskórnej i umożliwienie racjonalnego osuszenia gruntów rowami lub drenami.

W nizinnych dopływach Wisły, które zostały obwałowane, wielka woda przechodzi obecnie nieszkodliwie, nie zalewa przyległych gruntów i nie wyrządza szkód. — Rolnicy mogą bezpiecznie uprawiać ziemię i zasiewać pola, wiedząc, że ich praca nie zostanie zniszczoną. — Wskutek tego dochody zostały ustalone i zwiększone, gdyż grunta stale ochronione od zalewu pozwalają na intensywniejszą pracę, na staranniejszą uprawę.

Szkody, jakie ponosili dawniej właściciele gruntów, wynosiły jednorazowo 5 do 50 złr. z jednego morga. — Straty te obecnie zupełnie zostały usunięte. Wszystkie strony interesowane dały pod tym względem na kwestyonaryusz Wydziału krajowego odpowiedź twierdzącą. Wyjątek stanowi tu tylko kilka gmin nad Łęgiem, których obszary zalewane były tak przez Łęg, jak i przez Wisłę i San. — Gminy te, dopóki obwałowanie Wisły i Sanu w powiecie Tarnobrzesckim nie będzie ukończonem, z regulacy i obwałowania samego Łęgu nie mogą odnieść korzyści.

Przez zregulowanie krętego biegu tych dopływów i przez utworzenie regularnego koryta odpływ wody został znacznie przyspieszony. Tak n. p. nad Żabnicą, gdzie przed przeprowadzeniem regulacy, woda po ulewnych deszczach tygodniami stała na polach i łąkach, niwecząc wszystkie plony, obecnie według relacy przewodniczącego spółki, p. Józefa hr. Męcińskiego, szybko odpływa, a tylko w razie wezbrania równoczesnego Żabnicy, zatrzymuje się najwyżej 24 godzin, t. j. tak długo, dopóki woda w Żabnicy nie opadnie.

Korzyść ta z ochrony od zalewu najwięcej uczuwać się daje nad rzekami, które prowadziły wody lasowe, kwaśne, rdzawe, jak na przykład Trześniówka i Łęg w powiecie Tarnobrzesckim, a Kisielina w powiecie Dąbrowskim. — Wody te rozlane przez miesiące całe po każdej ulewie po polach i łąkach, zakwaszały grunta i przez długi czas uniemożliwiały uprawę roślin użytkowych. Obecnie wody te spływają w wyrobionem należycie łożysku nieszkodliwie.

Wskutek pogłębienia i sprostowania koryta obniżył się poziom wody zaskórnej, a przez to umożliwiło się osuszenie przyległych gruntów rowami, względnie drenami. — Wartość gruntów ornych zwiększyła się wskutek tego bardzo znacznie, bo o 10%, 100%, a nawet o 300%. — Uprawa roli może być obecnie wcześniej na wiosnę rozpoczęta, a działanie nawozów dopiero teraz okazuje się skutecznem. Grunta, które zaliczane były prawie do nieużytków, obecnie należą do najurodzajniejszych.

Najwięcej zwiększyły swą wartość zabagnione łąki o glebie z natury urodzajnej, które przed przeprowadzeniem melioracy zasługiwały raczej na nazwę moczarów. Przedtem łąki te dawały li tylko kwaśne trawy, które po skoszeniu zazwyczaj potrzeba było w suchsze miejsca przetranszować. Dziś niejeden gospodarz sprzedawszy na osuszonych łąkach siano, zyskał za jednoroczny plon tyle, ile zapłacić musiał w ciągu lat kilku na pokrycie kosztów regulacy.

Jedyny wyjątek pod tym względem stanowi osuszenie bagien Rudnickich, z kądem interesowane gminy na rozesłany im przez spółkę kwestyonaryusz odpowiedziały negatywnie.

Wydział Spółki w opinii swej zaznacza jednak, że po większej części obawa przed możliwem podwyższeniem podatków, jest powodem tego, a tam tylko osuszenie nie przyniosło korzyści, ale przeciwnie przyniosło szkodę, gdzie są grunta torfiaste. — Roślinność dotychczasowa na torfowiskach, po przeprowadzeniu osuszenia, musiała zaniknąć, a bez nawodnienia i należytej uprawy, łąki takie żadnego nie przyniosą pożytku.

O potrzebie i pożytku kultury torfowisk świadczy torfowisko w Groblach, gdzie zaprowadzono intensywne gospodarstwo i gdzie istnieje stacya doświadczalna dla kultury torfowej. — Tam bowiem rezultaty doświadczeń są zupełnie zadowalniające.

Nie od rzeczy będzie tu nadmienić, że na łąkach kwaśnych, choćby na najurodzajniejszej glebie, roślinność dotychczasowa, jak turzyce itp. kwaśne trawy, po przeprowadzeniu odwodnienia, musi zaniknąć.

Zanim jednak powstanie na tych łąkach darń z trawy słodkiej, musi upłynąć dość znaczny okres czasu, jeżeli człowiek nie przyjdzie w pomoc naturze i nie zasieje odpowiedniej mieszanek.

W naszym kraju, gdzie o racjonalnej kulturze łąk, właściciele mniejszych posiadłości nader skąpe mają pojęcie i przyzwyczajeni są łąk wcale nie uprawiać i pozostawiać to samej tylko naturze, nie dziwnego, że łąki osuszone z nadmiaru wilgoci przez długi okres czasu, nader mały przynoszą zbiór siana, a to powoduje tu i ówdzie narzekania, że przeprowadzona melioracya nie osiągnęła swego celu.

Ponieważ do poprawienia wydajności łąk w pierwszym rzędzie przyczynia się nawodnienie takowych, a strony interesowane, wyczerpane datkami konkurencyjnymi nie mogłyby pokryć kosztów takiej melioracyi, Komisya gospodarstwa krajowego sądzi, że byłoby z wielką korzyścią, gdyby Wydział krajowy nie tylko w myśl instrukcyi dla krajowego biura melioracyjnego udzielił im pomocy technicznej, ale, ażeby zainicjował zawiązywanie lokalnych spółek wodnych i wyjednał subwencyonowanie ich z krajowej i państwowej dotacyi melioracyjnej.

Dopiero wtedy, gdy olbrzymie obszary łąk, obecnie osuszonych, będzie można nawadniać, dadzą się one najlepiej wyzyskać i wydadzą największe możliwe plony — i wtedy przeprowadzone osuszenie zyska ogólne uznanie. — Przy kulturze łąk bowiem prawie wszędzie osuszenie powinno iść w parze z nawodnieniem.

Przeprowadzone dotychczas melioracye przyniosły zatem gospodarstwu rolnemu bez wyjątku mniej lub więcej bardzo znaczne korzyści i przyczyniły się znacznie do podniesienia produkcji.

Jak już wyżej wspomniano, wartość gruntów wzrosła wszędzie, a nad niektórymi rzekami względnie kanałami, do podwójnej, ba nawet potrójnej wysokości, jak n. p. nad Starym Brniem i nad Gniłą Lipą.

Obniżenie stanu wody zaskórnej i ochrona od zalewów spowodowały też zmianę kultury w wielu miejscowościach. — Nieużyteczne dotąd moczary, n. p. nad Zabnicą, zamieniły się na wcale dobre grunta orne, lub na bardzo urodzajne łąki, wydające dobrą paszę, jak nad Trześniówką, Krzemienicą, Kisieliną itp. — Nad Starym Brniem n. p. na gruntach, gdzie dawniej uprawiano tylko owies, udaje się obecnie pszenica, tymotka i ziemniaki, a wprowadzenie kultury nowych roślin użytkowych, spodziewają się właściciele od Kołek rolniczych.

Wykonane roboty wywołały także korzystną zmianę w sposobie uprawy ziemi, umożliwiły orkę głębszą, w szerokie składy. — Produkcya roślin jest znacznie wydajniejszą, a płodzmian racjonalniejszy. — Nawożenia gruntów nawozem stajennym i sztucznym opłaca się znacznie więcej. Nawóz bowiem przez zalew nie zostaje wypłukany, a rozkład jego chemiczny po niższym stanie wody zaskórnej dopiero należycie może nastąpić.

W wielu miejscowościach zaprowadzono uprawę ozimin, a wszędzie zasiewy tak wiosenne, jak i jesienne mogą rolnicy znacznie wcześniej wykonywać, gdyż grunta, wskutek przyspieszonego odpływu wód wiosennych śniegowych, mogą być wcześniej uprawiane.

Wskutek tak korzystnych zmian tych najważniejszych dla roli warunków, zwiększyła się jej wydajność i dochody rolników. — Czas jednak za krótki do należytego ocenienia uniemożliwił cyfrowe określenie tego zwiększonego dochodu. Tylko w nielicznych miejscowościach strony interesowane podały procent zwiększenia wszyscy jednak zgodnie zatwierdzają powiększenie dochodów. — Procent ten zwiększenia dochodu podają interesanci nad kanał Zyblikiewicza na 25%, nad Starym Brniem włościanie oceniają na $\frac{2}{3}$ dawnego dochodu (gmina Trzciana), względnie na 10 — 12 złr, a obszar dworski Kawęczyn na $\frac{1}{6}$ dawnego dochodu. Nad Krzemienicą, potokiem Trześnią, delegaci Wydziału powiatowego szacują podwyższenie rocznego dochodu na 40 — 50%, obszar zaś dworski Wojsław 30% z pól, a z łąk 10 — 20 złr. (przedtem bowiem łąki żadnego dochodu nie dawały).

Na bagnach Rudnickich, których osuszenie gminy interesowane, jak wyżej wspomniano nie uznają za pożyteczne, przynosił dawniej wedle relacji Wydziału Spółki morg łąki w przecięciu z 20 lat 8 złr. dochodu rocznie, a dziś wiele łąk wydaje podwójną i potrójną ilość siana.

Nad Wisłokiem i Pielnicą podaje spółka zwiększenie dochodu z morga średnio o 3 złr., nad Gniłą Lipą zaś oceniają to zwiększenie na 5-25 do 300%.

Do należytego jednak ocenienia korzyści z przeprowadzonych meloracyi, należy jeszcze wciągnąć w rachubę szkody, jakie strony interesowane ponosiły przed wykonaniem tych robót.

Cyfrowo także i w tym wypadku tylko nieliczni właściciele gruntów przyległych potrafili te szkody ocenić.

Jednorazową szkodę z morga! przez wylew, która przez regulację n. p. Starego Brnia została uchylona, obliczają włościanie na 10 do 25 złr., obszar zaś dworski w Kawęczynie na 40 złr.

Nad Łęgiem gminy, bezpośrednio zalewane, podają na 10 złr. (Sokolniki), 30 złr. (Gorzycze i Zalesie gorzyckie) do 50 złr. (Wrzawy).

Spółka wodna dla regulacji Wisłoka i Pielnicy szacuje szkodę jenorazową z morga wskutek zalewu na 5 złr., a nad Gniłą Lipą podają: dwór Przemyślany na 4 złr., dwór Janczyn 5 do 12 złr., gmina Dusanów 17 złr, gmina Firlejów 20 złr., a gmina Wołków 24 złr.

W powiatach Tarnobrzeskim i Mieleckim, gdzie roboty melioracyjne znacznie już postąpiły, szkody powodziowe w r. 1893 były bardzo nieznaczne, tak, iż Wydziały powiatowe nie uznały nawet za stosowne ich wykazywać, w sąsiednim zaś powiecie Dąbrowskim, suma szkód powodziowych w roku 1893 wynosi 224.543 złr., a to z powodu wylewu Dunajca, który jeszcze nie jest obwałowanym.

Dla porównania podaje się, że szkody powodziowe w pamiętnym r. 1884 wynosiły w powiecie Tarnobrzeskim 545.462 złr., w powiecie Mieleckim 661.354 złr., a w powiecie Dąbrowskim 634.584 złr.

Nie można pominąć tu jeszcze jednej, nader ważnej korzyści, która przedewszystkiem dla stron interesowanych, a szczególnie dla włościan wyniszczonych materyalnie klęskami powodziowemi, jest pierwszorzędnego znaczenia.

Oto główną rubrykę kosztów wykonania tych robót, stanowi nie materyał, lecz robocizna.

Ludność wiejska, mając w ciągu roku kilka miesięcy wolnych od zajęć gospodarskich, znajduje przy tych robotach obfite źródło zarobku, a prócz tego wskutek racjonalnego sposobu prowadzenia budowy we własnym zarządzie przez inżynierów biura melioracyjnego, nie tylko ochronioną jest od wyzyskiwania przez poszczególnych przedsiębiorców, ale przyzwyczajają się do pilności, pracowitości, oszczędności i porządku.

Z tego wynika, że wszystkie przedsiębiorstwa melioracyjne dotychczas projektowane i wykonane przez krajowe biuro melioracyjne, uważać można jako zupełnie udane i odpowiadające celowi.

Jeżeli się jeszcze uwzględni, że wykonanie tych robót, jak delegat Ministeryalny zaopiniował, jest racjonalne, dokładne a przytem oszczędne, może Komisya śmiało stwierdzić, że melio-

racye prowadzone przez Wydział krajowy stanowią jeden z najlepiej zorganizowanych działów administracyi krajowej.

Komisya z prawdziwym zadowoleniem konstatuje, że ofiary pieniężne, jakie kraj z tak wielkim wysiłkiem na ten cel poświęca, nie idą na marne, ale owszem przynoszą wielkie dla kraju korzyści.

Czyniąc zadość życzeniu wyrażonemu w roku 1892. przez Komisją gospodarstwa krajowego w sprawozdaniu o przedłożeniu melioracyjnem Wydziału krajowego zażądał Wydział krajowy od c. k. Namiestnictwa wykazu rezultatów osiągniętych przy wykonaniu lokalnych regulacyi rzek niespławnych subwencyonowanych z funduszu krajowego.

Suma przyznanych na ten cel w budżetach krajowych zasiłków $33\frac{1}{2}\%$ od roku 1875. do 1893. wynosi 402,346. złr. a. w., cały więc nakład (z wliczeniem zasiłków państwa i datków konkurencyjnych) przedstawia sumę 1,207,038 złr. — Według przedłożonego Wysokiemu Sejmowi wykazu c. k. Namiestnictwa wykonano za tę sumę 62,043 metrów bieżących budowli wodnych (1. metr bieżący budowli wodnych za 19. złr. 44. ct.) ubezpieczono temi budowlami 101,371. metrów bieżących brzegów i uzyskano 193.9. hektarów odsypisk, nadto zaś jeszcze spodziewa się c. k. Namiestnictwo po zrealizowaniu robót uzyskać dalszy obszar 213.8 hektarów odsypisk.

Mimo znacznego wydatku jest więc i przy tych budowlach rezultat dodatni, ze względu jednak na przedłożoną przez Wydział krajowy opinią Towarzystwa politechnicznego, które uważa tego rodzaju dorywcze roboty za zbyt kosztowne i często nie prowadzące do celu, Komisya zalecić musi Wydziałowi krajowemu jak najdalej idące obniżenie wydatków na te roboty, zwłaszcza, że po rozpoczęciu zamierzonej regulacyi systematycznej rzek karpackich, podobne regulacye lokalne będą już zbędne.

II. Program regulacyi wód i melioracyi.

Uzasadniając program regulacyi wód i melioracyi w całym kraju, przedłożył Wydział krajowy Wysokiemu Sejmowi obok mapy przeglądowej, która uwidocznia roboty żądane przez Reprezentacye powiatowe, szczegółowe daty co do podziału wód w kraju na dorzecza (Wisły, Dniepru, Dniestru i Dunaju) wielkości dorzecza, wzniesienia działów wód i dolin, głównych rzek nad morzem, spadu i dorzecza rzek karpackich, stosunków geologicznych, zalesienia, wysokości opadów atmosferycznych, wreszcie ilości i przebiegu wód w głównych rzekach karpackich. Nadto dostarczył Wydział krajowy Komisji 2 map przeglądowych Galicji z projektowanemi i już wykonanemi lub w drodze ustaw zapewnionemi robotami regulacyjnymi i melioracyjnymi, tudzież mapy izohyetycznej (z liniami równego opadu co 100 milimetrów) i mapy geologicznej Galicji.

Powyższych dat i grafikonów bardzo ciekawych, a niezbędnych do ocenienia programu robót i porządku ich wykonania, Komisya nie uważa za stosowne powtarzać, ani bliżej wyjaśniać, powołując się tylko w tym względzie na sprawozdanie Wydziału krajowego.

W myśl obowiązujących ustaw i przepisów rozróżnić należy trzy kategorie wód:

1) Kategorią wód spławnych i granicznych, które stosownie do najwyższego postanowienia z dnia 30. października 1830, mają być regulowane wyłącznie kosztem c. k. Skarbu państwa.

2) Kategorią rzek funduszowych (u nas większych rzek karpackich), które z powodu szczególnej doniosłości i kosztowności wymagają pomocy państwa w wyższym stopniu, aniżeli takową normuje państwowa ustawa melioracyjna z dnia 30. czerwca 1884, Dz. ust. pań. Nr. 116. lub też za nadto wyczerpałyby państwowy fundusz melioracyjny.

3) Kategorią właściwych robót melioracyjnych, t. j. regulacją mniejszych rzek i potoków, obwałowanie rzek spławnych, zabudowania potoków górskich, wreszcie osuszenia i nawodnienia, które w miarę kosztów przeprowadzone być mają albo w drodze specjalnych ustaw krajowych przy pomocy państwowego funduszu melioracyjnego, albo też jako mniejsze roboty melioracyjne przy po-

mocy krajowej i państwowej dotacyi melioracyjnej. (Rzeki państwowe oznaczone są na przedłożonej Wysokiemu Sejmowi mapie przeglądowej kolorem żółtym, rzeki funduszowe niebieskim, melioracye zaś czerwonym.

1. Rzeki państwowe (spławne i graniczne).

W myśl najwyższego postanowienia z dnia 11. listopada 1861 i późniejszych rozporządzeń podjął c. k. Rząd regulacją następujących rzek spławnych:

- 1) Przemszy;
- 2) Wisły od ujścia Przemszy do Zawichostu;
- 3) Dunajca od Zgłobic do ujścia;
- 4) Wisłoki od Mielca do ujścia;
- 5) Sanu od Jarosławia do ujścia;
- 6) Dniestru od Żurawna do Okopów.

Natomiast rzeki graniczne wbrew najwyższemu postanowieniu z dnia 30. października 1830 zostają dotychczas bez opieki c. k. Rządu, mianowicie:

- 1) graniczna Wisła od ujścia Białki do ujścia Przemszy;
- 2) Białka tatrzańska powstająca z połączenia się Białej wody i potoka Rybiego;
- 3) graniczy Dunajec od ujścia Białki tatrzańskiej do Szczawnicy;
- 4) graniczy Poprad od Leluchowa do Piwnicznego;
- 5) graniczny Bug;
- 6) graniczny Zbrucz.

Co do regulacji rzek spławnych nadmienia Wydział krajowy, że oprócz objętych pod pieczę c. k. Rządu z tytułu spławu powyższych 6 rzek, Sejmy Rzeczypospolitej w konstytucjach uznały za spławne: Rope, Bug, Styr, Tyśmienicę, Stryj, oraz że w myśl uchwalonej przez Wysoki Sejm dnia 17. października 1884 rezolucyi c. k. Rząd dotychczas nie rozszerzył swej opieki nad dalszemi przestrzeniami rzek spławnych. Z tego powodu proponuje Wydział krajowy ponowienie rezolucyi do c. k. Rządu o objęcie w swą pieczę dalszych przestrzeni rzek spławnych, a w szczególności Sanu od Przemyśla do Jarosławia, którego uszlusowanie od twierdzy Przemyskiej do ujścia do Wisły ma pierwszorzędne znaczenie dla celów strategicznych, — niemniej też przyspieszenie regulacji rzek państwowych jako głównych zbiorników wszystkich wód w kraju.

W sprawie regulacji rzek granicznych podnosi Wydział krajowy zgodnie z żądaniem stron interesowanych potrzebę zabezpieczenia brzegów Wisły na granicy Szlązka pruskiego, Dunajca na granicy Węgier i Zbrucza na granicy Podola rosyjskiego, jako terytorium państwa od strony państw ościennych i Węgier w myśl powołanego Cesarskiego postanowienia z r. 1830 kosztem Skarbu państwa i w tym celu proponuje również rezolucyą do Rządu.

Na oba powyższe wnioski Wydziału w sprawie regulacji rzek spławnych i granicznych zgadza się w zupełności komisya gospodarstwa krajowego, — a nadto ze względu na wniesioną do Wysokiego Sejmu petycyą (l. S. 997.) gminy Białki o odwrócenie łożyska Białki tatrzańskiej, która w roku 1893 odcigła kilkadziesiąt morgów gruntu galicyjskiego na stronę węgierską, zamieszcza jeszcze komisya w odnośnej rezolucyi traktującej o regulacji rzek granicznych także i tę rzekę.

2. Rzeki funduszowe (karpackie).

Do rzek funduszowych zalicza Wydział krajowy w porozumieniu z c. k. Namiestnictwem najwybitniejsze karpackie dopływy Wisły, Dniestru i Dunaju, mianowicie:

a) w dorzeczu Wisły:

- 1) Sołę,
- 2) Skawę,
- 3) Rabę,
- 4) Dunajec i Popradem,
- 5) Wisłokę z Ropą,
- 6) Wisłok,
- 7) San.

b) w dorzeczu Dniestru:

- 8) górny Dniestr (powyżej Rozwadowa),
- 9) Stryj,
- 10) Świcę ze Sukielem,
- 11) Łomnicę z Czeczwią,
- 12) Bystrycę sołotwińską,
- 13) Bystrycę nadworniańską,

c) w dorzeczu Dunaju:

- 14) Prut,
- 15) Czeremosz,

Ta kategoria rzek wypływających z najwyższych gór kraju z opadami maksymalnemi, wyrządza największe klęski powodziowe, wskutek czego Wysoki Sejm regulacją tych rzek za najnagłęjszą uznał i w kilkakrotnych rezolucjach wzywał Rząd do bezzwłocznego jej wykonania.

Gdy po powodzi w roku 1882 w Tyrolu c. k. Rząd podjął w tym kraju regulację wszystkich rzek górskich i do kosztów robót zasiłkiem 73% z c. k. Skarbu państwa się przyczynił, Wysoki Sejm zajmując się tą sprawą po pamiętnych wylewach w roku 1884 i pragnąc na przyszłość zabezpieczyć kraj od spustoszeń powodziowych, powziął na posiedzeniu z dnia 17. października cały szereg uchwał mających na celu regulację wód, a w szczególności wymienionych 13 karpackich dopływów Wisły i Dniestru, które wówczas klęskę wywołały, oraz uchwalił projekt ustawy o zaciągnięciu na ten cel pożyczki krajowej do wysokości 3,500.000 w gotówce.

Stosownie do tych uchwał Wysokiego Sejmu przedłożył też c. k. Rząd w roku 1885 Radzie państwa projekt ustawy o regulacji powyższych 13 dopływów górskich Wisły i Dniestru, oraz górnej Wisły graniczącej z Szląskiem pruskim, który przyznawa na ten cel 60% zasiłek z c. k. Skarbu państwa; z powodu jednak opozycji stronnictw krajowi naszemu nie przychylnych projekt ten dotychczas wcale nie przyszedł do skutku.

Skoro więc w roku 1893 dwukrotna klęska powodziowa kraj nasz nawiedziła, wyrządzając szkody na blisko dziesięć milionów złr. w. a. Wydział krajowy poruszył ponownie sprawę regulacji rzek karpackich u Rządu, proponując stopniowe jej przeprowadzenie w myśl rezolucji Wysokiego Sejmu z dnia 6. kwietnia 1892, oraz subwencyonowanie z c. k. Skarbu państwa 60% zasiłkiem, który by w $\frac{2}{3}$ częściach (40%) był pokrywanym z państwowej dotacji na budowę wodne (etatu Ministerstwa spraw wewnętrznych), w $\frac{1}{3}$ części zaś (20%) z państwowego funduszu melioracyjnego, podobnie jak przy regulacji Dniestru między Rozwadowem a Żurawnem.

Zgodnie z tą propozycją przedstawioną c. k. Rządowi w odezwie z dnia 2. stycznia 1894 l. 119. uprasza Wydział krajowy o uchwalenie następującego porządku wykonania regulacji rzek karpackich:

- 1) Soły i Łomnicy z Czeczwą od r. 1895;
- 2) Raby i Świcy ze Sukielem od r. 1896;
- 3) Wisłoki od Mielca w górę z Ropą i Bystrzycę nadworniańskiej od r. 1897;
- 4) Skawy i Stryja od r. 1898;

5) Wisłoka i Bystrzycy sołotwińskiej od r. 1899;

6) Sanu i Prutu od r. 1900;

7) Dunajca z Popradem i Czeremosza od r. 1901.

Niezależnie od regulacji tych 14 rzek miałyby być wykonaną regulacja górnego Dniestru powyżej Rozwadowa, skoro tylko projekt techniczny zostanie wykończonym.

Co do tego następstwa wykonania regulacji głównych rzek karpackich, zauważa komisya że największe dwa dopływy Wisły: San i Dunajec stawia Wydział krajowy na ostatnim planie, czego powodem jest znaczny rozmiar wykonanych już, oraz w najbliższej przyszłości projektowanych regulacji lokalnych na tych rzekach, gdyż naprzykład do budżetu na rok 1894 wstawił Wydział krajowy na wniosek c. k. Namiestnictwa dotacje w wysokości przeszło 30.000 złr. w. a. na roboty przy każdej z tych 2-ch rzek, tak iż koszta mających się w tym roku na Sanie i Dunajcu wykonać robót wynoszą okragło po 100.000 złr. na każdy. Gdy zaś ten program regulacji rzek karpackich ułożonym został przez Wydział krajowy w porozumieniu z c. k. Namiestnictwem, które to władze powinny znać najlepiej stosunki i potrzeby kraju, komisya niema powodu do poczynienia w nim jakichkolwiek zmian i zaleca takowy Wysokiemu Sejmowi do przyjęcia. Również zgadza się komisya na proponowany przez Wydział krajowy sposób subwencyonowania regulacji rzek karpackich przez państwo w wysokości 60% kosztów, zwłaszcza, że już w roku 1885 nie powiodło się krajowi uzyskać od c. k. Rządu zasiłku 73%, jak dla Tyrolu, a Wysoki Sejm uchwalając projekt ustawy o regulacji Dniestru między Rozwadowem a Żurawnem ten sam sposób subwencyonowania przez państwo już zaakceptował.

Jedynie co do rozmiarów robót regulacyjnych na Wisłoce, pozwala sobie komisya gospodarstwa krajowego zaproponować rozszerzenie programu. A mianowicie we wnioskach Wydziału krajowego wymienioną jest tylko Wisłoka z Ropą, podczas gdy równorzędną co do wielkości z temi dwoma rzekami, a nierównie szkodliwszą jest rzeka Jasiółka, która w połączeniu z Dembówką (górną Wisłoką) i Ropą pod Jasłem daje początek właściwej Wisłoce. Z tego powodu uważała komisya za potrzebne w III. wniosku Wydziału krajowego, lit. c) obok Wisłoki i Ropy zamieścić rzekę Jasiółkę.

Obliczone w przybliżeniu koszta regulacji 15 rzek karpackich na długości 1567 kilometrów przedstawiają sumę 16,881,000 zł., z której kraj wraz z konkurencją miałby pokryć 40% czyli 6,752,400 zł. — Licząc datek konkurencyjny w wysokości 10% kosztów budowy (podobnie jak przy regulacji rzeki Biały), otrzyma się obciążenie funduszu krajowego z tytułu zasiłku na regulacją rzek karpackich w wysokości 5,064,300 zł., a więc przeszło półtora miliona po nad kwotę w roku 1884 przez Wysoki Sejm uchwaloną.

Przy 15-letnim okresie budowy każdej rzeki a proponowanych przez Wydział Krajowy terminach rozpoczęcia robót, przeprowadzoną zostanie regulacja 15 rzek karpackich w ciągu lat 22., przeciętny zaś roczny datek kraju (30%) przez ten przeciąg czasu wynosić będzie po 230,195. zł.

Jeżeli się zważy, że samo tylko oprocentowanie uchwalonej w roku 1884. pożyczki 3,500,000. złr. a przy ówczesnej stopie procentowej wynosiłoby rocznie 175,000. złr., okaże się korzystniejszym dla funduszu krajowego wykonanie regulacji rzek karpackich przy pomocy corocznych dotacji skarbu krajowego bez operacji kredytowej, która też przy obecnych uregulowanych stosunkach finansowych kraju byłaby zbytaczna.

3. *Melioracye.*

Celem zbadania potrzeb kraju i zebrania bliższych dat co do trzeciej kategorii robót wodnych, t. j. właściwych melioracyi, których projektowaniem i wykonaniem zajmują się Wydział Krajowy, Reprezentacye powiatowe, gminy i spółki wodne, rozsyłał Wydział krajowy trzykrotnie okólniki do wszystkich Wydziałów powiatowych i Towarzystw rolniczych, mianowicie w roku 1878. podejmując inicjatywę w sprawie rozwinięcia melioracyi w kraju i w szerszych rozmiarach i ustana-

wiając krajowe bióro melioracyjne, w roku 1884. po wejściu w życie państwowej ustawy melioracyjnej, wreszcie w roku 1892. wykonując powołaną na wstępie uchwałą Wysokiego Sejmu z dnia 6. kwietnia 1892.

Wynik tych badań złożył Wydział krajowy w swem programowym sprawozdaniu, które wykazuje potrzebę uregulowania przeszło 160. rzek i potoków, w 67. powiatach osuszenia i nawodnienia rozległych bagien, szczególnie nad Dniestrem, Bugiem i Styrem, wreszcie drenowania całego podgórz karpackiego.

Rozmiar tych robót niezbędnych dla podniesienia rolnictwa, bo zwiększających bezpośrednio produkcję, jest prawdziwie olbrzymi, wykonanie jednak zależne od dotacyi państwowego funduszu melioracyjnego, z której obecnie kraj około 200,000 złr. rocznie uzyskać może, tylko stopniowo i wolnym tempem może nastąpić.

Ponieważ wedle wniosków Wydziału krajowego przedłożonych c. k. Rządowi, zabudowanie potoków górskich ma być przeprowadzonem wyłącznie przy pomocy państwowego funduszu melioracyjnego bez udziału dotacyi na budowle wodne a Wysoki Sejm na ten sposób finansowego poparcia tych robót przez państwo się zgodził, uchwalając ustawę o zabudowaniu potoków górskich w dorzeczu Skawy, zatem przedkładając Wysokiemu Sejmowi program melioracyi do uchwały, proponuje Wydział krajowy przedewszystkiem wykonanie zabudowań potoków górskich równocześnie z podjęciem regulacyi rzek karpackich, to jest ich recypientów, czyniąc tylko wyjątek co do potoków tatrzańskich (Czarnego i Białego Dunajca z dopływami), które ze względu na gwałtowny bieg i ogromne szkody wyrządzane w komunikacjach krajowych jak najrychlej winny być zabudowane.

Co się tyczy właściwych melioracyi, stawia Wydział krajowy na pierwszym miejscu kolmatacyą bagien naddniestrzańskich, która stanowi pierwszorzędny obiekt melioracyjny w całym państwie. Z resztą proponuje Wydział krajowy takie następstwo wykonania melioracyi ażeby najpierw były podjęte roboty mające na celu ochronę szerokich urodzajnych nizin i całych osad od zalewów, tudzież roboty koło osuszenia rozległych bagien, które przedstawiają największy interes dla skarbu kraju i państwa, oraz przyniosą największy pożytek rolnictwu, a później dopiero roboty ochronne i melioracyjne, gdzie obszary gruntów zalewanych i zabagnionych są znacznie mniejsze.

Porządek więc wykonania robót melioracyjnych, obok zabudowań potoków górskich i kolmatacyi bagien naddniestrzańskich przedstawia się według propozycyi Wydziału krajowego następnie:

1. uzupełnienie obwałowania niziny nadwiślańskiej wraz z regulacją nizinnych dopływów Wisły między Krakowem a Zawichostem, tudzież regulacja Bugu, Pełtwi i Styru z dopływami.

2) Regulacja dopływów górnego Dniestru między Rozwadowem a Samborem, która może być podjęta dopiero po rozpoczęciu regulacyi Dniestru powyżej Rozwadowa.

3) Regulacja bezpośrednich mniejszych dopływów Wisły powyżej Krakowa, prawych (mniejszych) dopływów Dniestru i nizinnych dopływów głównych rzek karpackich (funduszowych).

4) Regulacja podgórskich dopływów głównych rzek karpackich (funduszowych), o ile takowe nie będą objęte projektem zabudowań potoków górskich.

5) Regulacja podolskich (lewych) dopływów Dniestru poniżej Rozwadowa.

Regulacje dopływów mają być podejmowane w miarę postępu regulacyi rzek głównych, ażeby zwiększony przypływ wody z rzek bocznych nie narażał adjacjentów rzek głównych.

Proponowany przez Wydział krajowy porządek wykonania nie obowiązywałby co do tych robót, dla których projekty już wypracowano, oraz co do wzorowych drenowań na podgórzu karpackim i wzorowych nawodnień na Podolu, które w tych okolicach są niezbędnie potrzebne, a które Wydział krajowy w drodze osobnych ustaw dla zachęty rolników zamyśla przeprowadzić.

Z uwagi, że powyższy program Wydziału krajowego najkompetentniejsza korporacya fachowa, jaką jest tutejsze Towarzystwo politechniczne, przychylnie oceniła, a do ułożenia porządku wykonania robót może być powołanym tylko Wydział krajowy, który za pośrednictwem swych organów technicznych mógł najdokładniej poznać potrzeby kraju i za ten program przyjąć

musi na siebie, odpowiedzialność. Komisya gospodarstwa krajowego, nie chcąc się narażać na zarzuty przez poczynienie zmian w programie, przyjmuje takowy zgodnie z wnioskiem Wydziału krajowego i przedkłada Wysokiemu Sejmowi do uchwały.

III. Kanały spławne.

Wydział krajowy poruszył przy sposobności programu regulacji rzek galicyjskich kwestyą uszlawnienia dróg wodnych i połączenia ich wzajemnie kanałami żeglugi. Sprawa ta nader ważna, nie jest nową dla Wysokiego Sejmu. Była ona dwukrotnie już podnoszoną, raz przez posła Jana hr. Stadnickiego w roku 1880, a drugi raz przez Dr. Tadeusza Rutowskiego w roku 1893, to jest na poprzedniej sesji sejmowej.

W motywach odnośnych wniosków, wykazali oni i uzasadnili wyczerpująco ważność i potrzebę dróg wodnych dla naszego kraju. Komisya gospodarstwa krajowego pozwala sobie zwrócić na tem miejscu uwagę Wysokiego Sejmu, że państwa jak Niemcy i Francya, w których przemysł jest w wysokim stopniu rozwiniętym, mimo gęstej sieci kolei żelaznych, opiekują się troskliwie komunikacjami wodnemi, utrzymując istniejące i budując nowe kanały spławne.

Jeżeli więc państwa eksportujące wartościowe wyroby przemysłu nie zaniedbują dróg wodnych, lecz przeciwnie coraz więcej je ulepszają i ogromnymi nakładami rozszerzają, to tem bardziej Rząd nasz powinien się komunikacjami wodnemi zaopiekować, zwłaszcza, że w Austrii przeważnie, a w naszym kraju prawie wyłącznie podstawę bogactwa narodowego stanowi rolnictwo, którego płody mniej wartościowe w stosunku do wagi i objętości nie znoszą dalekiego i drogiego transportu kolejowego, a w skutek tego nie mogą wytrzymać zamorskiej konkurencji.

Ważność komunikacji wodnych poznały też i należycie oceniły Sejmy Rzeczypospolitej w poprzednich dwóch wiekach, inicjując połączenie Dniepru z Niemnem kanałem spławnym, który wykonał hetman Ogiński, oraz kanały: Berczyński, Augustowski czyli królewski i Windański, wykonane następnie przez Rząd rossyjski.

Jak z jednej strony drogi wodne obniżając koszta transportu, ułatwią zbyt i podniosą cenę płodów rolniczych, tak z drugiej strony mogą one znakomicie przyczynić się do rozbudzenia i podniesienia przemysłu rolniczego i fabrycznego przez obniżenie ceny węgla sprowadzanego ze Szląska pruskiego lub z najsłabszego punktu w zachodniej części kraju (w powiecie Chrzanowskim). Jaką doniosłość miałyby komunikacje wodne szczególnie dla wschodniej części kraju, dość tu wskazać na daty zawarte w memoryale Towarzystwa politechnicznego, z których wynika, że transport wodny na Łabie w Czechach kosztuje od 0,28 do 0,47 centa za wodą, a 0,42 do 0,69 centa pod wodą za tonnę i kilometr, podczas gdy cena transportu węgla koleją w całych wagonach jest 2 do 3 razy droższą, a najniższa możliwa cena transportu od jednej tonny i jednego kilometra na głównych szlakach kolei państwowych wynosi 0,8 centa.

Za najpotrzebniejsze dla kraju drogi wodne uważa Wydział krajowy: 1) kanał spławny łączący Odrę z Wisłą a objęty rezolucją uchwaloną przez Radę państwa w sprawie budowy kanału Dunaj - Odra ;

2) kanał spławny łączący San z Dniestrem przez rzekę Wisznę zainicjonowany za czasów Rzeczypospolitej w roku 1767 a następnie studyowany w ciągu wielu lat przez Rządy austriackie.

Te dwa kanały wraz z rzeką Sanem i Wisłą, do których zdaniem Towarzystwa politechnicznego winny być budowane w kierunku prostopadłym koleje lokalne, stanowiłyby główną arterią najtańszej komunikacji w kraju a w związku z projektowanym kanałem Odra - Dunaj, połączyłyby kraj nasz ze stolicą państwa, przemysłowymi krajami niemieckimi, tudzież z morzem Bałtykiem i Czarnem.

Z uwagi, że w razie zrealizowania projektowanych kanałów spławnych łączących Dunaj z Odrą i Łabą budowa rzeczonych dróg wodnych stanie się dla kraju naszego kwestyą piękną,

gdyż zachodzi obawa wyparcia naszego zboża ze Szląska pruskiego i Saksonii przez zboże węgierskie, dla którego stać będą otworem tanie komunikacje wodne, komisya gospodarstwa krajowego zaleca gorąco Wysokiemu Sejmowi przyjęcie przedłożonej przez Wydział krajowy w tym przedmiocie rezolucyi.

Przedkładając tak szeroki program robót, obejmujący wszystkie działy gospodarstwa wodnego, komisya gospodarstwa krajowego nie może zataić, że zrealizowanie tego programu zależnem jest od życzliwości c. k. Rządu i znacznych ofiar z c. k. skarbu państwa.

Kraj jednak przez cały wiek zaniedbywany przez poprzednie absolutne Rządy i służący za miejsce zbytu dla przemysłowych części państwa, musi żądać, ażeby pod tym względem, a w szczególności w sprawie regulacji wód był na równi z innymi prowincjami, jak Tyrol, Vorarlberg, Karyntya i Austria dolna traktowanym. Kraj też tem pewniej spełnienia żądań swej Reprezentacji oczekuje, ile że właśnie poprzednie c. k. Rządy przez sprzedaż ogromnych obszarów lesistych, dóbr koronnych w Tatrach i Karpatach po bajecznie niskich cenach (od $1\frac{7}{10}$ do $5\frac{2}{3}$ złt. m. k. za morg) przyczyniły się do dewastacji lasów górskich, a w następstwie do pogorszenia stosunków klimatycznych i katastrof powodziowych, dziesięcioletnia zaś zwłoka w przeprowadzeniu regulacji rzek karpackich po myśli uchwał Sejmowych z r. 1884. narażiła kraj w r. 1893. na dwukrotną klęskę powodziową, która tyle milionów Złr. wartości pochłonęła.

Komisya gospodarstwa krajowego wnosi:

Wysoki Sejm raczy uchwalić:

I.

Sprawozdanie Wydziału krajowego z dnia 12. stycznia 1894 L. 69.092 z rezultatów osiągniętych przy wykonanych dotychczas publicznych robotach melioracyjnych Sejm przyjmuje do wiadomości.

II.

Sejm wzywa c. k. Rząd, ażeby:

1. w myśl Najwyższego postanowienia z dnia 30. października 1830. przeprowadził regulację granicznych przestrzeni Wisły od ujścia Białki do ujścia Przemszy, Białki tatrzańskiej, Dunajca i Zbrucza, dla ochrony terytorium państwa;
2. w myśl uchwały Sejmowej z dnia 17. października 1884 rozszerzył swą opiekę nad dalszemi przestrzeniami rzek spławnych, a w szczególności nad przestrzenią Sanu między Przemyślem a Jarosławiem;
3. przyspieszył regulację rzek spławnych, zostających pod wyłączną pieczę państwa.

III.

Sejm ponawiając uchwały swe z dnia 17. października 1884, z dnia 15. listopada 1890 i z dnia 6. kwietnia 1892 wzywa c. k. Rząd:

1. ażeby celem ochrony kraju od powtarzających się prawie corocznie klęsk powodziowych, obok regulacji górnego Dniestru powyżej Rozwadowa przeprowadził regulację głównych rzek karpackich, w myśl odezwy Wydziału krajowego z dnia 2. stycznia 1894 l. 119 w następującym porządku:

- a) Soły i Łomnicy z Czeczwą od r. 1895;
- b) Raby i Świcy ze Sukielem od r. 1896;
- c) Wisłoki od Mielca w górę w raz z Ropą i Jasiólką oraz Bystrzycy nadwórniańskiej od roku 1897;

- d) Skawy i Stryja od r. 1898;
- e) Wisłoka i Bystrzycy Sołotwińskiej od r. 1899;
- f) Sanu od Przemyśla w górę i Prutu od r. 1900;
- g) Dunajca z Popradem i Czeremosza od r. 1901.

2. ażeby zarządził w ciągu roku 1894 rewizję projektów regulacji Soły i Łomnicy tudzież opracowanie projektów zabudowań potoków górskich w ich dorzeczach, a odnośne projekty do ustaw przedłożył Sejmowi na najbliższej sesyi.

IV.

Sejm poleca Wydziałowi krajowemu:

1. ażeby wyjednał u c. k. Rządu przeprowadzenie zabudowań potoków górskich równocześnie z regulacją głównych rzek karpackich, przedewszystkiem zaś zabudowanie potoków tatrzańskich wraz z regulacją Czarnego i Białego Dunajca;

2. ażeby zarządził opracowanie projektów technicznych dla przedsiębiorstw melioracyjnych, oraz przedkładał Sejmowi odnośne projekty ustaw mające na celu wykonanie tych przedsiębiorstw w następującym porządku:

a) obok kolmatacyi bagien naddniestrzańskich projekty uzupełnienia obwałowania Wisły wraz z regulacją jej nizinnych dopływów między Krakowem a Zawichostem, tudzież projekty regulacji górnego Bugu i jego dopływów, oraz Pełtwi i Styru z dopływami;

b) projekty regulacji dopływów górnego Dniestru między Rozwadowem a Samborem;

c) projekty regulacji dopływów Wisły powyżej Krakowa, prawych dopływów Dniestru i nizinnych dopływów głównych rzek karpackich;

d) projekty regulacji podgórskich dopływów rzek karpackich, o ile takowe nie będą objęte projektami zabudowań potoków górskich;

e) projekty regulacji lewych dopływów Dniestru, poniżej Rozwadowa.

Regulacja dopływów ma być podejmowaną w miarę postępu robót koło regulacji rzek głównych.

Powyższy porządek robót nie obowiązuje Wydziału krajowego co do tych melioracyi, dla których projekty techniczne są przygotowane, tudzież co do zbiorowych drenowań i nawodnień, jakie dla zachęty rolników w drodze specjalnych ustaw krajowych Wydział krajowy zamierza przeprowadzić.

V.

Sejm wzywa c. k. Rząd, ażeby przy zrealizowaniu projektu kanału łączącego Dunaj z Odrą zainicjonował i przeprowadził budowę kanałów spławnych łączących Odrę z Wisłą i San z Dniestrem.

Uchwałą III i IV załatwione zostają petycje:

1) l. S. 1.001. dziesięciu gmin i obszarów dworskich powiatu Myślenickiego o regulacją Raby;

2) l. S. 934. gminy Zakomarze powiatu Złoczowskiego, o regulację Sołotwy;

3) l. S. 1243. Wydziału powiatowego w Brzesku o regulację rzek Gróbki Uszewki i Uszwicy.

4) l. S. 957. gmin i obszarów dworskich Podleszyce i Książnice powiatu Meleckiego o wykonanie kanałów osuszających na lewym brzegu Wisłoki.

Lwów, dnia 8. lutego, 1894.

Przewodniczący:

J. Tarnowski.

Sprawozdawca:

Gorayski.